

Một số vấn đề lý luận về hội bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm

Lã Trường Anh*

Nhận ngày 22 tháng 5 năm 2025. Chấp nhận đăng ngày 3 tháng 10 năm 2025.

Tóm tắt: Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm là một vấn đề có ý nghĩa đặc biệt quan trọng trong bối cảnh thị trường thực phẩm ngày càng phức tạp, tiềm ẩn nhiều nguy cơ xâm hại đến sức khỏe cộng đồng. Bài viết tập trung làm rõ một số vấn đề lý luận cơ bản về vai trò của Hội bảo vệ người tiêu dùng - một tổ chức xã hội có chức năng đại diện, hỗ trợ người tiêu dùng trong hoạt động bảo vệ an toàn thực phẩm. Thông qua phân tích khái niệm, vai trò, đặc điểm pháp lý của hội bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm, từ đó đề xuất một số định hướng nhằm nâng cao hiệu quả hoạt động của tổ chức này trong bối cảnh mới. Các phân tích được thực hiện trên cơ sở đối chiếu với Luật Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng năm 2023 và các văn bản pháp luật có liên quan.

Từ khóa: Hội bảo vệ người tiêu dùng, người tiêu dùng, an toàn thực phẩm.

Phân loại ngành: Luật

Abstract: Protection of consumers' rights in the domain of food safety is an issue of special importance in the context of increasingly complicated food market, with multiple potential risks against community health. The article focuses on clarifying a number of fundamental theoretical issues related to the role of the association of consumer protection in the field of food safety, thereby proposing a number of orientations to improve the effectiveness of the organization in the new context. The analysis was made based on considerations of the 2023 Law on Protection of Consumers' Rights and related legal documents.

Keywords: Consumer Protection Association, consumers, food safety.

Subject classification: Jurisprudence

1. Mở đầu

Trong bối cảnh hội nhập và phát triển kinh tế hiện nay, nhu cầu tiêu dùng của người dân Việt Nam ngày càng tăng cao, kéo theo sự phát triển mạnh mẽ của thị trường thực phẩm. Tuy nhiên, cùng với sự tăng trưởng này là sự gia tăng đáng lo ngại của tình trạng thực phẩm kém chất lượng, không an toàn, hàng giả, hàng nhái, ảnh hưởng trực tiếp đến sức khỏe cộng đồng, quyền lợi người tiêu dùng và sự phát triển bền vững của nền kinh tế.

Theo số liệu của Cục An toàn thực phẩm - Bộ Y tế, tính đến tháng 11 năm 2024, cả nước đã ghi nhận 131 vụ ngộ độc thực phẩm, làm 4.726 người mắc và 21 người tử vong, trong đó có 29 vụ ngộ độc lớn (>30 người mắc) với 2 trường hợp tử vong, chủ yếu xảy ra tại các bếp ăn công nghiệp, trường học và thức ăn đường phố (Cục An toàn thực phẩm, 2024). Tình trạng này phản ánh rõ nét sự bất cập trong công tác kiểm soát chuỗi cung ứng thực phẩm và cho thấy nguy cơ cao đối với sức khỏe cộng đồng.

Đáng chú ý, các sản phẩm thực phẩm chức năng và bảo vệ sức khỏe đang bị phản ánh có tỷ lệ vi phạm cao, với nhiều trường hợp quảng cáo sai sự thật, thổi phồng công dụng, không rõ nguồn gốc. Thanh tra Bộ Y tế cho biết trong năm 2024, đã xử phạt trên 9.000 cơ sở vi phạm

* Học viện Khoa học xã hội, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam.

Email: latruonganh.gass2023@gmail.com

an toàn thực phẩm, với tổng số tiền phạt lên tới hơn 33,5 tỷ đồng - tăng gần 1,7 lần so với năm trước (Bộ Y tế, 2024). Trong khi đó, quyền lợi của người tiêu dùng trong các vụ việc này phần lớn vẫn chưa được đảm bảo một cách đầy đủ do thiếu cơ chế đại diện và hỗ trợ hiệu quả từ các tổ chức xã hội.

Trong bối cảnh đó, Hội bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng - tổ chức được pháp luật ghi nhận có vai trò bảo vệ người tiêu dùng theo Luật Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng năm 2023 - cần đóng vai trò trung tâm trong việc giám sát, phát hiện, kiến nghị và hỗ trợ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm. Tuy nhiên, hiện nay, các hội này còn hoạt động rời rạc, thiếu nguồn lực, chưa có quy chế pháp lý đủ mạnh và thiếu cơ chế phối hợp hữu hiệu với cơ quan quản lý nhà nước, doanh nghiệp và cộng đồng.

Về phương diện lý luận, vẫn còn nhiều khoảng trống cần nghiên cứu để xác lập rõ địa vị pháp lý, chức năng, quyền hạn và mô hình hoạt động của các Hội bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm. Các công trình khoa học trước đây như: Nguyễn Văn Cường (2020), *Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng ở Việt Nam - Một số vấn đề pháp lý*, Tạp chí Luật học, số 3; Lê Thị Tuyết (2021), *Vai trò của Hội bảo vệ người tiêu dùng trong nền kinh tế thị trường*, Tạp chí Nghiên cứu lập pháp, số 8; Trần Đình Hòa (2022), *Pháp luật về an toàn thực phẩm và bảo vệ người tiêu dùng - Một số bất cập và kiến nghị hoàn thiện*, Tạp chí Nhà nước và Pháp luật, số chuyên đề ATTP mới chỉ dừng ở mức phân tích quyền của người tiêu dùng hoặc trách nhiệm quản lý nhà nước, mà chưa đi sâu vào vai trò pháp lý của hội trong lĩnh vực thực phẩm. Đặc biệt, chưa có nghiên cứu nào đưa ra khuôn khổ pháp lý chuyên biệt để đề xuất nâng cao năng lực hoạt động của hội trong bối cảnh thực phẩm đang tràn lan như hiện nay.

Chính vì vậy, việc nghiên cứu một cách có hệ thống những vấn đề lý luận về hội bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm không chỉ có ý nghĩa khoa học trong việc bổ sung và làm rõ cơ sở pháp lý, mà còn mang lại giá trị thực tiễn quan trọng trong quá trình xây dựng chính sách, hoàn thiện pháp luật và nâng cao hiệu quả bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng ở Việt Nam hiện nay. Bài viết này tập trung phân tích một số vấn đề lý luận liên quan đến khái niệm, vai trò và đặc điểm pháp lý của hội bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm, từ đó đề xuất một số định hướng nhằm nâng cao hiệu quả thực tiễn của các tổ chức này trong thời gian tới.

2. Khái quát chung về Hội bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm

2.1. Khái niệm, đặc điểm của an toàn thực phẩm

2.1.1. Khái niệm an toàn thực phẩm

“An toàn thực phẩm” (ATTP) là một khái niệm xuất hiện từ rất sớm trong quá trình phát triển xã hội loài người, gắn liền với nhu cầu cơ bản về sinh tồn: ăn uống và bảo vệ sức khỏe. Trong thời kỳ hiện đại, khi sản xuất thực phẩm mang tính công nghiệp hóa, thương mại hóa cao, vấn đề an toàn thực phẩm ngày càng trở nên cấp thiết, liên quan trực tiếp đến quyền được sống, quyền được bảo vệ sức khỏe của mỗi cá nhân.

Từ góc độ pháp lý, an toàn thực phẩm không chỉ là vấn đề chất lượng thực phẩm thuần túy, mà còn là một yêu cầu bắt buộc về pháp luật nhằm đảm bảo: Thực phẩm không gây hại cho sức khỏe con người; Thực phẩm tuân thủ các quy chuẩn, tiêu chuẩn vệ sinh đã được pháp luật đặt ra.

An toàn thực phẩm gắn liền với yếu tố không gây nguy hại đến sức khỏe, tính mạng của con người khi sử dụng theo đúng mục đích. Đây là yếu tố cốt lõi, phân biệt thực phẩm an toàn với thực phẩm bẩn, thực phẩm nhiễm độc; đồng thời, an toàn thực phẩm được xác định dựa trên các tiêu chuẩn kỹ thuật và quy chuẩn pháp lý do nhà nước ban hành. Không thể chỉ

dựa trên cảm quan hay đánh giá chủ quan mà phải có hệ thống tiêu chí khách quan về hóa chất, vi sinh vật, dư lượng thuốc bảo vệ thực vật, kim loại nặng... Và là trách nhiệm pháp lý của tổ chức, cá nhân tham gia vào quá trình sản xuất, chế biến, phân phối thực phẩm. Nếu vi phạm, có thể bị xử lý hành chính, dân sự, hình sự. Bên cạnh đó, an toàn thực phẩm còn gắn với quyền lợi chính đáng của người tiêu dùng, quyền được sử dụng sản phẩm an toàn, không bị đe dọa tính mạng, sức khỏe.

Theo Nguyễn Văn Cường: “An toàn thực phẩm là một nội dung không thể tách rời của quyền con người trong thế kỷ XXI, được pháp luật ghi nhận và bảo vệ nghiêm ngặt” (Nguyễn Văn Cường, 2021: 53).

Hiện nay, trong pháp luật Việt Nam, Luật An toàn thực phẩm năm 2010 định nghĩa: “An toàn thực phẩm là việc bảo đảm để thực phẩm không gây hại đến sức khỏe, tính mạng con người”. Định nghĩa này tuy chính xác, nhưng ở mức độ khá khái quát.

Các tổ chức quốc tế như: Tổ chức Y tế Thế giới (WHO), Tổ chức Lương thực và Nông nghiệp Liên Hợp Quốc (FAO) cũng định nghĩa tương tự nhưng nhấn mạnh thêm: phải đảm bảo “ở mọi giai đoạn từ sản xuất, chế biến đến tiêu dùng”.

Như vậy, để hoàn thiện khái niệm về an toàn thực phẩm cần phải xác định rõ an toàn thực phẩm không chỉ là trạng thái của sản phẩm mà còn là yêu cầu pháp lý đối với toàn bộ chuỗi cung ứng thực phẩm; nhấn mạnh tính liên tục và toàn diện trong kiểm soát an toàn thực phẩm.

Qua đây, có thể hiểu: An toàn thực phẩm là tình trạng thực phẩm đảm bảo đáp ứng đầy đủ các tiêu chuẩn vệ sinh, không chứa yếu tố nguy hại cho sức khỏe và tính mạng con người khi sử dụng theo mục đích thông thường. Khái niệm này không chỉ gắn với sản phẩm cuối cùng mà còn yêu cầu việc đảm bảo xuyên suốt toàn bộ quá trình sản xuất, chế biến, bảo quản, vận chuyển và tiêu thụ.

Về bản chất, an toàn thực phẩm mang tính pháp lý bắt buộc: các tổ chức, cá nhân tham gia chuỗi cung ứng thực phẩm phải tuân thủ các quy chuẩn kỹ thuật và chịu trách nhiệm trước pháp luật khi để xảy ra vi phạm. An toàn thực phẩm không chỉ là nhu cầu sinh học tự nhiên mà còn là quyền cơ bản của người tiêu dùng, được pháp luật quốc gia và quốc tế ghi nhận, bảo vệ.

2.1.2. Đặc điểm cơ bản của an toàn thực phẩm

Tính liên ngành: liên quan đến nhiều lĩnh vực quản lý nhà nước khác nhau như nông nghiệp, công thương, y tế;

Tính phòng ngừa: đòi hỏi kiểm soát rủi ro từ khâu sản xuất đến tiêu dùng;

Tính xã hội hóa: yêu cầu sự tham gia của cả Nhà nước, doanh nghiệp và người tiêu dùng.

2.2. Khái niệm, đặc điểm người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm

2.2.1. Khái niệm người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm

“Người tiêu dùng” nói chung được định nghĩa tại khoản 3 Điều 3 Luật Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng 2023 như sau: “Người tiêu dùng là người mua, sử dụng hàng hóa, dịch vụ cho mục đích tiêu dùng sinh hoạt của cá nhân, gia đình, tổ chức”.

Trong lĩnh vực an toàn thực phẩm, khái niệm người tiêu dùng cần được hiểu theo cách đặc thù hơn, bởi vì thực phẩm không chỉ đơn thuần là hàng hóa tiêu dùng mà còn liên quan trực tiếp đến sức khỏe và tính mạng người sử dụng.

Qua đây, có thể hiểu: Người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm là cá nhân, hộ gia đình, tổ chức trực tiếp mua, sử dụng thực phẩm cho mục đích tiêu dùng mà không nhằm mục đích thương mại hóa, đồng thời là đối tượng chịu rủi ro nếu thực phẩm không bảo đảm an toàn theo quy định pháp luật.

2.2.2. Đặc điểm người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm

Dựa trên phân tích lý luận và thực tiễn, người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm có các đặc điểm cơ bản sau:

Tính phổ biến và đại chúng: Gần như toàn bộ dân cư đều là người tiêu dùng thực phẩm; không phân biệt độ tuổi, giới tính, tầng lớp xã hội: ai cũng cần tiêu dùng thực phẩm hàng ngày. Điều này làm cho bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng trong lĩnh vực thực phẩm trở thành vấn đề mang tính đại chúng và xã hội rộng lớn.

Tính dễ bị tổn thương: Người tiêu dùng thường không có khả năng tự kiểm định chất lượng thực phẩm: không thể tự kiểm tra dư lượng hóa chất, vi sinh vật, độc tố... bằng mắt thường; Phải phụ thuộc vào thông tin do nhà sản xuất, nhà phân phối cung cấp. Người tiêu dùng luôn ở vị trí yếu thế trong mối quan hệ với tổ chức sản xuất, kinh doanh thực phẩm.

Sự khác biệt về khả năng nhận thức và tiếp cận thông tin: Trình độ hiểu biết về an toàn thực phẩm không đồng đều: người dân thành thị, nông thôn, các nhóm dân tộc thiểu số có mức độ nhận thức khác nhau. Một bộ phận người tiêu dùng còn thiếu kỹ năng lựa chọn thực phẩm an toàn, dễ bị lừa dối bởi quảng cáo sai sự thật. Vì vậy, công tác phổ biến kiến thức về an toàn thực phẩm trở nên rất quan trọng để bảo vệ người tiêu dùng.

Tính thụ động trong bảo vệ quyền lợi: Người tiêu dùng thực phẩm có xu hướng chịu đựng thiệt hại (ví dụ: ngộ độc nhẹ, thực phẩm kém chất lượng) mà không khiếu kiện, tố cáo. Nguyên nhân do chi phí kiện tụng cao, tâm lý ngại va chạm, khó chứng minh thiệt hại. Vì thế, vai trò của Hội bảo vệ người tiêu dùng, các tổ chức trung gian trở nên rất cần thiết để hỗ trợ bảo vệ quyền lợi.

2.3. Khái niệm, đặc điểm và vai trò của Hội bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm

2.3.1. Khái niệm Hội bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm

Từ góc độ lý luận chung, “Hội bảo vệ người tiêu dùng” (Consumer Protection Association) được xác định là một tổ chức xã hội dân sự, phi lợi nhuận, có chức năng đại diện, bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp của người tiêu dùng. Hội bảo vệ người tiêu dùng được định nghĩa là các tổ chức người tiêu dùng là những tổ chức độc lập đại diện cho lợi ích người tiêu dùng và thúc đẩy sự công bằng, minh bạch và an toàn trên thị trường (OECD,2010).

Từ góc độ chuyên sâu hơn về thực phẩm thì các nhóm bảo vệ người tiêu dùng đóng vai trò then chốt trong bảo đảm an toàn thực phẩm bằng cách vận động thiết lập tiêu chuẩn nghiêm ngặt hơn, giáo dục người tiêu dùng và giám sát các hoạt động thị trường (FAO, 2016).

Như vậy, các tổ chức này không chỉ bảo vệ quyền mua bán thông thường mà còn tham gia sâu vào quá trình kiểm soát an toàn thực phẩm. Mặt khác, Hội Bảo vệ người tiêu dùng phải có tư cách pháp nhân độc lập, phi lợi nhuận, hoạt động vì lợi ích cộng đồng, không vì mục đích kinh doanh; trong lĩnh vực an toàn thực phẩm, hội phải tham gia phổ biến kiến thức, nâng cao nhận thức cho người tiêu dùng; giám sát thị trường, phát hiện, tố cáo thực phẩm không an toàn; tham gia phản biện, đề xuất chính sách, tiêu chuẩn thực phẩm; hỗ trợ người tiêu dùng giải quyết tranh chấp, khiếu nại khi bị xâm phạm quyền lợi về thực phẩm. Đồng thời, hội phải hoạt động gắn bó với các nguyên tắc của pháp luật bảo vệ người tiêu dùng, Luật An toàn thực phẩm, và các điều ước quốc tế mà Việt Nam tham gia. Hội là cầu nối giữa người tiêu dùng và cơ quan nhà nước, thúc đẩy tiếng nói của xã hội dân sự trong quản lý nhà nước về an toàn thực phẩm.

Qua đây, có thể hiểu khái niệm Hội bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm như sau: Hội Bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm là tổ chức xã hội - nghề nghiệp, hoạt động không vì lợi nhuận, có tư cách pháp nhân độc lập, đại diện cho

quyền và lợi ích hợp pháp của người tiêu dùng trong lĩnh vực thực phẩm, thực hiện nhiệm vụ giáo dục, giám sát, vận động, hỗ trợ pháp lý và phản biện chính sách nhằm bảo đảm thực phẩm an toàn cho sức khỏe cộng đồng, theo quy định của pháp luật.

Hoạt động của hội tuân thủ quy định pháp luật quốc gia như: Luật Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng 2023, Luật An toàn thực phẩm 2010 và các chuẩn mực quốc tế về bảo vệ người tiêu dùng, nhằm đảm bảo thực phẩm an toàn cho sức khỏe cộng đồng.

2.3.2. Đặc điểm của Hội bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm

- Bản chất là một tổ chức xã hội - nghề nghiệp hoạt động vì lợi ích công cộng

Hội bảo vệ người tiêu dùng không mang tính chất của tổ chức doanh nghiệp hay cơ quan nhà nước. Bản chất của hội thể hiện ở: tính phi lợi nhuận: Hội không tìm kiếm lợi ích tài chính từ hoạt động bảo vệ người tiêu dùng. Mọi hoạt động (giáo dục, tư vấn, phản biện...) đều hướng đến mục tiêu bảo vệ sức khỏe cộng đồng; Tính xã hội hóa: Hội hình thành từ nhu cầu xã hội, đại diện cho xã hội dân sự trong việc kiểm soát an toàn thực phẩm.

Trong bối cảnh thị trường thực phẩm phát triển mạnh, việc nhà nước đơn thuần quản lý hành chính là không đủ. Hội giúp xã hội hóa hoạt động kiểm soát thực phẩm, theo đúng nguyên lý quản trị hiện đại: “State - Market - Civil Society”, tức là Nhà nước - Thị trường - Xã hội dân sự cùng điều tiết (OECD, 2010).

- Vai trò đại diện tập thể bắt nguồn từ sự bất cân xứng thông tin

Trong lĩnh vực an toàn thực phẩm, người tiêu dùng chịu bất lợi vì thiếu thông tin kỹ thuật chuyên sâu (về thành phần, dư lượng hóa chất, vi sinh vật...); không thể trực tiếp kiểm tra chất lượng thực phẩm; khó đối phó với doanh nghiệp có tiềm lực kinh tế và pháp lý mạnh. Chính vì vậy, hội mang đặc điểm đại diện tập thể nhằm tăng sức mạnh thương lượng, bảo vệ hiệu quả các quyền lợi mà người tiêu dùng đơn lẻ không thể tự đảm bảo. Theo nghiên cứu của FAO, các vụ kiện về thực phẩm ô nhiễm tại châu Âu đều do các tổ chức bảo vệ người tiêu dùng khởi xướng hoặc tham gia như nguyên đơn tập thể (class action) (FAO, 2016).

- Đặc điểm giám sát xã hội gắn với tính độc lập và phi chính phủ

Hội bảo vệ người tiêu dùng có vai trò giám sát xã hội, nghĩa là: Hội theo dõi việc thực thi pháp luật an toàn thực phẩm; phản ánh, báo cáo, kiến nghị các vi phạm. Và tính độc lập là đặc điểm cốt lõi bảo đảm hội có thể phản ánh trung thực các sai phạm; không bị chi phối bởi lợi ích nhóm hay áp lực hành chính. Như vậy, khác với cơ quan quản lý nhà nước (có thể bị ảnh hưởng bởi áp lực hành chính hoặc chính sách ưu tiên phát triển kinh tế), hội có quyền ưu tiên tối thượng cho lợi ích người tiêu dùng. Ví dụ: VINASTAS từng công bố khảo sát chất lượng nước mắm tại Việt Nam (2016), gây tác động lớn đến việc xem xét lại quy chuẩn về hóa chất trong thực phẩm.

- Tính chủ động tham gia giáo dục, nâng cao ý thức tiêu dùng

Khác với cơ quan nhà nước vốn mang tính hành chính, Hội có đặc điểm chủ động tiếp cận người tiêu dùng; phổ biến kiến thức tiêu dùng thực phẩm an toàn; thực hiện các chiến dịch nâng cao nhận thức (ví dụ: chương trình “Người tiêu dùng thông thái” tại Thành phố Hồ Chí Minh). Do thị trường thực phẩm hiện nay có sự đa dạng và rủi ro cao, khi người tiêu dùng có ý thức chọn thực phẩm an toàn, họ sẽ tạo ra áp lực thị trường buộc nhà sản xuất phải thay đổi. Các chiến dịch nâng cao nhận thức người tiêu dùng tạo ra thay đổi đáng kể hành vi thị trường theo hướng sản xuất thực phẩm an toàn hơn (OECD, 2010).

- Vai trò phản biện xã hội đối với chính sách an toàn thực phẩm

Hội có đặc điểm là không chỉ bảo vệ sau sự kiện (hậu quả đã xảy ra), mà còn chủ động góp ý, phản biện chính sách, đề xuất hoàn thiện quy chuẩn kỹ thuật, tiêu chuẩn vệ sinh an toàn thực phẩm; thúc đẩy xây dựng khung pháp lý minh bạch, bảo vệ người tiêu dùng từ gốc. Khác với doanh nghiệp (có xu hướng vận động hành lang vì lợi ích kinh tế), hội đại

diện cho tiếng nói khách quan của xã hội. Ví dụ: Các Hội người tiêu dùng châu Âu (BEUC) thường xuyên vận động Liên minh châu Âu ban hành tiêu chuẩn nghiêm ngặt hơn về thuốc trừ sâu trong thực phẩm nhập khẩu.

2.3.3. Vai trò của Hội bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm

Trong lĩnh vực an toàn thực phẩm, Hội bảo vệ người tiêu dùng giữ các vai trò pháp lý cơ bản sau: (1) tuyên truyền, phổ biến pháp luật về an toàn thực phẩm; (2) tư vấn, hỗ trợ và đại diện quyền lợi người tiêu dùng; (3) giám sát hoạt động kinh doanh thực phẩm và kiến nghị xử lý vi phạm. Các vai trò này được xác định rõ trong khoản 2 và khoản 4 Điều 61 Luật Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng năm 2023, gắn với việc đảm bảo quyền cơ bản của người tiêu dùng về thông tin, an toàn sức khỏe, và quyền được bảo vệ pháp lý.

- Vai trò tuyên truyền, phổ biến pháp luật về an toàn thực phẩm

Hội thực hiện chức năng tuyên truyền, phổ biến pháp luật nhằm nâng cao nhận thức của người tiêu dùng về quyền và nghĩa vụ của họ khi sử dụng thực phẩm, đồng thời giúp người tiêu dùng biết cách nhận diện thực phẩm an toàn, thực phẩm không đạt chuẩn. Theo pháp lý, đây là biện pháp phòng ngừa rủi ro vi phạm quyền lợi người tiêu dùng từ sớm (theo Điều 4 Luật Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng 2023 về “nguyên tắc phòng ngừa thiệt hại”). Việc tuyên truyền còn giúp thiết lập chuẩn mực xã hội, tạo áp lực buộc các nhà sản xuất, kinh doanh phải tuân thủ quy định về an toàn thực phẩm.

- Vai trò tư vấn, hỗ trợ và đại diện quyền lợi người tiêu dùng

Khi người tiêu dùng bị thiệt hại do sử dụng thực phẩm không an toàn, Hội có thể tư vấn pháp lý, hỗ trợ thu thập chứng cứ và đại diện người tiêu dùng trong việc thương lượng, hòa giải hoặc tham gia tố tụng dân sự (căn cứ khoản 5 Điều 61 Luật Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng 2023). Pháp luật trao quyền này để khắc phục tình trạng “bất cân xứng về thông tin và nguồn lực” giữa người tiêu dùng và doanh nghiệp, đúng tinh thần bảo vệ “bên yếu thế” trong giao dịch dân sự. Vai trò này cực kỳ quan trọng trong bối cảnh thực tế nhiều người tiêu dùng đơn lẻ không đủ khả năng về tài chính, pháp lý để tự mình khởi kiện doanh nghiệp vi phạm.

- Vai trò giám sát hoạt động kinh doanh thực phẩm và kiến nghị xử lý vi phạm

Hội được quyền giám sát các tổ chức, cá nhân sản xuất, kinh doanh thực phẩm và phát hiện hành vi xâm phạm quyền lợi người tiêu dùng để kịp thời kiến nghị cơ quan quản lý nhà nước xử lý (khoản 4 Điều 61). Theo pháp luật hành chính, đây là một hình thức tham gia quản lý nhà nước theo cơ chế xã hội hóa, góp phần tăng cường hiệu lực thực thi pháp luật về an toàn thực phẩm. Vai trò giám sát độc lập của Hội giúp phát hiện nhanh các vi phạm mà bộ máy quản lý nhà nước có thể bỏ sót do hạn chế về nhân lực hoặc địa bàn quản lý rộng lớn.

Mặc dù vai trò của Hội đã được quy định rõ ràng và mang tính nền tảng trong việc bảo vệ người tiêu dùng thực phẩm, nhưng thực tế hiệu quả thực hiện còn hạn chế. Theo Báo cáo tổng kết công tác bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng năm 2023 của Cục Cảnh tranh và Bảo vệ người tiêu dùng, có tới 65% vụ việc liên quan đến thực phẩm vẫn chưa nhận được sự hỗ trợ kịp thời từ Hội. Nguyên nhân chủ yếu là do thiếu kinh phí hoạt động, đội ngũ nhân sự hạn chế về chuyên môn pháp lý và kỹ thuật kiểm nghiệm thực phẩm. Để khắc phục, cần có cơ chế hỗ trợ tài chính ổn định từ ngân sách nhà nước, đồng thời đẩy mạnh tập huấn nghiệp vụ pháp lý và kỹ thuật cho cán bộ Hội.

2.4. Sự cần thiết phải bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm thông qua Hội bảo vệ người tiêu dùng

An toàn thực phẩm là yếu tố cốt lõi bảo đảm sức khỏe, sự phát triển thể chất và tinh thần của con người. Người tiêu dùng - với tư cách là chủ thể cuối cùng trong chuỗi cung ứng thực phẩm - chính là đối tượng bị ảnh hưởng trực tiếp từ tình trạng thực phẩm không an toàn. Do đó,

việc bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực này không chỉ là yêu cầu cấp thiết về mặt xã hội mà còn là một nội dung quan trọng trong chính sách pháp luật và quản lý nhà nước.

Theo WHO, mỗi năm có khoảng 600 triệu người trên toàn cầu, tức gần 1 trong 10 người mắc bệnh do tiêu thụ thực phẩm không an toàn, trong đó có 420.000 ca tử vong, chủ yếu ở các nước đang phát triển (Tổ chức Y tế Thế giới, 2023). Tại Việt Nam, Cục An toàn thực phẩm (Bộ Y tế) thống kê rằng trong giai đoạn 2018-2022, trung bình mỗi năm có khoảng 90 vụ ngộ độc thực phẩm được ghi nhận, gây ảnh hưởng đến hàng ngàn người tiêu dùng, thậm chí nhiều ca tử vong (Cục An toàn thực phẩm, 2023).

Về mặt pháp lý, quyền được bảo đảm an toàn về sức khỏe, tính mạng của người tiêu dùng đã được ghi nhận trong Hiến pháp năm 2013 (Điều 8 và Điều 34) cũng như trong Luật Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng năm 2023. Cụ thể, Điều 4 Luật Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng 2023 xác định: “Người tiêu dùng có quyền được bảo đảm an toàn về sức khỏe, tính mạng, tài sản, quyền và lợi ích hợp pháp khi tham gia giao dịch, sử dụng sản phẩm, hàng hóa, dịch vụ”. Quy định này cho thấy pháp luật đã thừa nhận an toàn thực phẩm là một phần thiết yếu trong hệ thống bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng.

Tuy nhiên, người tiêu dùng trong thực tế thường ở vị thế yếu hơn so với các bên sản xuất - kinh doanh. Họ không có đầy đủ thông tin, không đủ khả năng phân biệt chất lượng thực phẩm và thường không có điều kiện, thời gian để kiểm tra hoặc theo đuổi các thủ tục khiếu nại, tố cáo. Thực phẩm lại là loại hàng hóa có đặc tính đặc biệt: ảnh hưởng trực tiếp và tức thời đến sức khỏe, khó kiểm chứng chất lượng bằng cảm quan thông thường, và hậu quả có thể nghiêm trọng nếu xảy ra vi phạm. Chính vì vậy, cơ chế bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm cần được chú trọng hơn so với nhiều lĩnh vực khác.

Bên cạnh đó, sự phát triển nhanh chóng của thị trường thực phẩm, nhất là thực phẩm chức năng, thực phẩm chế biến sẵn, thương mại điện tử thực phẩm... cũng làm gia tăng nguy cơ mất an toàn thực phẩm. Những hình thức quảng cáo sai sự thật, gian lận thương mại, sử dụng phụ gia độc hại, bảo quản sai quy cách vẫn còn phổ biến. Trong bối cảnh đó, việc bảo vệ người tiêu dùng không chỉ dừng lại ở các biện pháp hành chính của nhà nước mà cần có sự tham gia tích cực từ phía xã hội, đặc biệt là các tổ chức như hội bảo vệ người tiêu dùng - những “vệ tinh” có thể phát hiện và phản ánh kịp thời các vấn đề từ cộng đồng.

Tóm lại, bảo vệ người tiêu dùng trong lĩnh vực an toàn thực phẩm là yêu cầu tất yếu từ cả góc độ pháp lý, sức khỏe cộng đồng và phát triển bền vững. Điều này đòi hỏi phải có cơ chế pháp lý hoàn thiện, sự phối hợp chặt chẽ giữa nhà nước, doanh nghiệp, hội bảo vệ người tiêu dùng và bản thân người tiêu dùng nhằm xây dựng một môi trường tiêu dùng an toàn, minh bạch và có trách nhiệm.

2.5. Hội bảo vệ người tiêu dùng Việt Nam

Hội Bảo vệ người tiêu dùng Việt Nam (sau đây gọi tắt là Hội) là tổ chức xã hội phi lợi nhuận hoạt động trong lĩnh vực liên quan đến bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng; tự nguyện thành lập, nhằm mục đích tập hợp, đoàn kết hội viên, bảo vệ quyền và lợi ích hợp pháp của hội viên; tham gia bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng, góp phần vào việc phát triển kinh tế - xã hội của đất nước, xây dựng một thị trường kinh doanh lành mạnh và bền vững, một xã hội văn minh, mỗi người tiêu dùng Việt Nam là một nhà tiêu dùng thông thái.

Hội được thành lập theo quyết định số: 2453/QĐ-BNV ngày 31/10/2018 và quyết định phê duyệt Điều lệ Hội số: 227/QĐ-BNV ngày 21/03/2019 của Bộ Nội vụ trên cơ sở tách ra và kế thừa hơn 30 năm hoạt động bảo vệ người tiêu dùng từ Hội Khoa học và Kỹ thuật về tiêu chuẩn hóa, chất lượng và Bảo vệ người tiêu dùng Việt Nam; để đảm bảo tính pháp lý và thực hiện đầy đủ, toàn diện các nội dung bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng theo quy định của pháp luật.

Hội có tư cách pháp nhân, con dấu, tài khoản riêng; có trụ sở chính tại Hà Nội, có Văn phòng

đại diện (VPĐD) tại Đà Nẵng và TPHCM. Khi cần có thể thành lập VPĐD tại các tỉnh, thành phố trong cả nước theo quy định của pháp luật. Hội chịu sự quản lý nhà nước của Bộ Nội vụ, Bộ Công Thương và các Bộ, ngành có liên quan đến lĩnh vực hoạt động của Hội theo quy định của pháp luật.

Từ Đại hội thành lập Hội Bảo vệ người tiêu dùng Việt Nam lần thứ I nhiệm kỳ 2018-2023 tổ chức ngày 29 tháng 11 năm 2018 tại Hà Nội, đến nay văn phòng Trung ương Hội đã tập hợp được sức mạnh tập thể, đoàn kết, kết nối với 53 Hội Bảo vệ người tiêu dùng tỉnh, thành phố trực thuộc Trung ương, thành lập 03 tổ chức trực thuộc, kết nạp 10 tổ chức thành viên và 2.238 hội viên mới. Tổng số hội viên là 141.022 người cùng tham gia hoạt động bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng. Bằng những hành động thiết thực, Trung ương Hội và các Hội tỉnh thành viên đã có những đóng góp tích cực trong đóng góp ý kiến tham gia xây dựng pháp luật, công tác khảo sát, nghiên cứu, tuyên truyền, tư vấn, phổ biến kiến thức pháp luật tiêu dùng, phản biện, giám định xã hội và hợp tác quốc tế về các chủ đề liên quan bảo vệ người tiêu dùng.

3. Định hướng và kiến nghị

Trong bối cảnh vấn đề an toàn thực phẩm ngày càng phức tạp, vai trò của các tổ chức xã hội - đặc biệt là hội bảo vệ người tiêu dùng - cần được nâng cao cả về phương diện pháp lý, tổ chức và hoạt động thực tiễn. Tuy nhiên, để phát huy được vai trò này một cách hiệu quả, cần có những định hướng rõ ràng và kiến nghị cụ thể nhằm khắc phục các hạn chế đang tồn tại.

3.1. Hoàn thiện khuôn khổ pháp lý về vai trò của hội bảo vệ người tiêu dùng

Hiện nay, Luật Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng năm 2023 đã có những sửa đổi, bổ sung tiến bộ, ghi nhận vai trò của tổ chức xã hội trong bảo vệ người tiêu dùng (Điều 60, 61, 62). Tuy nhiên, vẫn còn thiếu các quy định cụ thể về:

- Cơ chế tài chính và hỗ trợ từ ngân sách nhà nước cho hoạt động của hội: Nhiều hội hiện nay chỉ hoạt động mang tính hình thức do thiếu kinh phí, nhân lực chuyên môn và trụ sở. Cần có hướng dẫn thi hành luật để đảm bảo hội được tiếp cận các nguồn lực phù hợp.

- Thẩm quyền đại diện pháp lý và tham gia tố tụng: Hội cần được trao quyền tham gia tố tụng trong các vụ việc liên quan đến vi phạm an toàn thực phẩm một cách rõ ràng và khả thi. Hiện tại, trên thực tế, việc khởi kiện các doanh nghiệp vi phạm vẫn chưa được triển khai hiệu quả do các rào cản thủ tục.

Do đó, cần có các văn bản dưới luật (Nghị định, Thông tư hướng dẫn) cụ thể hóa quyền hạn, trách nhiệm và điều kiện hoạt động của hội, bảo đảm tính khả thi và hiệu lực pháp lý trong thực tế.

3.2. Tăng cường cơ chế phối hợp giữa hội và cơ quan quản lý nhà nước

Một trong những nguyên nhân khiến vai trò của hội còn mờ nhạt là sự thiếu liên kết, phối hợp với các cơ quan như: Cục An toàn thực phẩm (Bộ Y tế), Bộ Công Thương, các Sở Y tế, và Ủy ban nhân dân cấp tỉnh. Để cải thiện điều này, cần: Thiết lập cơ chế phối hợp thường xuyên, có quy chế rõ ràng giữa các cơ quan quản lý nhà nước và hội trong công tác giám sát, kiểm tra, xử lý vi phạm về an toàn thực phẩm; Huy động hội tham gia các đoàn thanh tra, kiểm tra liên ngành, đặc biệt trong các đợt cao điểm như dịp Tết, lễ hội, mùa hè...; Phân cấp và phân quyền cụ thể cho các tổ chức hội cấp tỉnh, huyện để phát hiện và phản ánh nhanh chóng các hành vi vi phạm từ cơ sở.

3.3. Đổi mới phương thức hoạt động và nâng cao năng lực cho hội

Để hoạt động hiệu quả hơn, các hội cần chuyển từ mô hình “thụ động tiếp nhận phản ánh” sang “chủ động phát hiện - can thiệp - giám sát - kiến nghị”. Một số giải pháp cụ thể gồm:

Xây dựng đội ngũ chuyên môn đủ năng lực về pháp luật, kiểm nghiệm thực phẩm, truyền thông xã hội; ứng dụng công nghệ thông tin: phát triển hệ thống tiếp nhận khiếu nại trực tuyến, kết nối với các nền tảng mạng xã hội nhằm nâng cao tương tác và tiếp cận người tiêu dùng trẻ; tăng cường hợp tác với báo chí, tổ chức quốc tế, doanh nghiệp trách nhiệm để mở rộng phạm vi ảnh hưởng, học hỏi mô hình bảo vệ người tiêu dùng từ các nước có hệ thống phát triển (như: Đức, Nhật Bản, Hàn Quốc...).

3.4. Nâng cao nhận thức và vai trò chủ động của người tiêu dùng

Người tiêu dùng chính là lực lượng quan trọng trong giám sát an toàn thực phẩm. Tuy nhiên, ý thức của người dân về việc phản ánh sai phạm, chủ động tìm hiểu thông tin vẫn còn hạn chế. Do đó, cần: Đẩy mạnh các chiến dịch truyền thông giáo dục tiêu dùng an toàn, thông minh; Lồng ghép nội dung quyền và nghĩa vụ người tiêu dùng vào chương trình giáo dục phổ thông và đại học; Khuyến khích người dân tham gia các hội bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng, tạo nên một mạng lưới xã hội rộng khắp từ cơ sở. Để hội bảo vệ người tiêu dùng thực sự trở thành lực lượng nòng cốt trong việc giám sát và thúc đẩy an toàn thực phẩm, cần có sự đổi mới toàn diện cả về pháp lý, tổ chức và phương thức hoạt động. Những kiến nghị nêu trên không chỉ góp phần nâng cao năng lực của hội, mà còn giúp hoàn thiện cơ chế bảo vệ người tiêu dùng một cách toàn diện và bền vững trong lĩnh vực đầy rủi ro này.

4. Kết luận

Trong bối cảnh nền kinh tế thị trường phát triển nhanh chóng, cùng với sự đa dạng, phức tạp của các loại hình thực phẩm trên thị trường, vấn đề an toàn thực phẩm đã và đang trở thành mối quan tâm hàng đầu không chỉ của người tiêu dùng mà còn của toàn xã hội. Thực trạng vi phạm an toàn thực phẩm hiện nay cho thấy người tiêu dùng vẫn là đối tượng dễ bị tổn thương và cần được bảo vệ một cách chủ động, toàn diện và hiệu quả hơn. Hội bảo vệ người tiêu dùng, với tư cách là tổ chức xã hội đại diện cho lợi ích hợp pháp của người tiêu dùng, có vai trò đặc biệt quan trọng trong việc giám sát, phản biện và hỗ trợ pháp lý, đặc biệt trong lĩnh vực an toàn thực phẩm - nơi các rủi ro có thể trực tiếp đe dọa sức khỏe và tính mạng con người. Tuy nhiên, để phát huy hiệu quả vai trò này, cần tiếp tục hoàn thiện cơ sở pháp lý, tăng cường năng lực tổ chức, thiết lập cơ chế phối hợp liên ngành và đặc biệt là thúc đẩy sự tham gia chủ động của người tiêu dùng vào quá trình giám sát và phản ánh vi phạm. Việc nâng cao vai trò của hội bảo vệ người tiêu dùng không chỉ là yêu cầu khách quan từ thực tiễn quản lý an toàn thực phẩm, mà còn là một bước đi cần thiết để xây dựng một thị trường lành mạnh, minh bạch và lấy con người làm trung tâm. Đây cũng là điều kiện tiên quyết để bảo đảm quyền được sống trong môi trường thực phẩm an toàn - một quyền cơ bản, thiết yếu và không thể chuyển nhượng của mọi công dân trong xã hội hiện đại.

Tài liệu tham khảo

Cục An toàn thực phẩm. (2023). *Báo cáo thường niên công tác bảo đảm an toàn thực phẩm giai đoạn 2018-2022*. Bộ Y tế.

FAO. (2016). *The Role of Consumer Organizations in Food Safety*. Rome.

Nguyễn Văn Cường. (2021). Pháp luật về bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng trong lĩnh vực thực phẩm. *Tạp chí Luật học*. Số 8.

Quốc hội. (2010). *Luật An toàn thực phẩm*. Nxb. Chính trị quốc gia Sự thật.

Quốc hội. (2013). *Hiến pháp nước Cộng hòa xã hội chủ nghĩa Việt Nam năm 2013*. Nxb. Chính trị quốc gia Sự thật.

Quốc hội. (2023). *Luật Bảo vệ quyền lợi người tiêu dùng*. Nxb. Chính trị quốc gia Sự thật.

OECD. (2010). *Consumer Protection in E-commerce*. Paris.

Tổ chức Y tế Thế giới. (2023). *Food safety: Key facts*.